

ДИСКУРСИВНІ МАРКЕРИ КОНФЛІКТНОСТІ: КОГНІТИВНИЙ ТА ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Проаналізовано дискурсивні маркери конфліктності у когнітивному і прагматичному аспектах. Описано реалізацію когнітивної і прагматичної конфліктної неузгодженості на лінгвістичному, паралінгвістичному й екстралінгвістичному рівнях. Зроблено висновок, що дискурсивні маркери утворюють окрему групу мовних одиниць, які є носіями особливого значення, яке виявляє співвіднесення маркера з іншими сегментами конфліктної комунікації.

Ключові слова: дискурсивний маркер, конфлікт, когнітивний і прагматичний аспекти.

Проанализированы дискурсивные маркеры конфликтности в когнитивном и прагматическом аспектах. Описана реализация когнитивной и прагматической конфликтной несогласованности на лингвистическом, паралингвистическом и экстралингвистическом уровнях. Сделан вывод, что дискурсивные маркеры образуют отдельную группу языковых единиц, которые являются носителями особого значения, выявляющего соотношение маркера с другими сегментами конфликтной коммуникации.

Ключевые слова: дискурсивный маркер, конфликт, когнитивный и прагматический аспекты.

The article analyzes the discourse markers of conflict in the cognitive and pragmatic aspects. The realization of cognitive conflict and pragmatic inconsistency on the linguistic, paralinguistic and extra linguistic levels were described. Author made the conclusion that the discourse markers form a separate group of linguistic units that have a special meaning, exposing marker correlation with other segments of the conflict communication.

Keywords: discourse marker, conflict, cognitive and pragmatic aspects.

З другої половини ХХ ст. центр уваги лінгвістів переноситься на мовленнєву діяльність та її продукт – дискурс. Питання формування єдиного поняття дискурсу і досі лишається відкритим. Дискурс тлумачать як мовне вираження певної соціальної практики, яка систематизована особливим використанням мови, зумовленим певною ментальністю, що ідеологічно укорінена та історично зумовлена (М. Фуко); як зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, історичними, соціокультурними, психологічними та іншими чинниками (Т. Ван Дейк), як «мова для комунікації» (Г. Кук); як соціолінгвістичний феномен, частина суспільних відносин і процесів, які визначають відмінності в його властивостях, включаючи лінгвістичні форми, що виникають у текстах (Н. Феєрклаф); як цілеспрямована дія, компонент, який бере участь у взаємодії людей та механізмах їх свідомості (когнітивних процесах), це подія, у центрі якої не тільки цілісна мовна структура, але й розмаїття його оцінок учасниками й спостерігачами (Н. Арутюнова); як певна соціальна «матерія» (М. Макаров), як когнітивний процес, пов'язаний з реальним мовленням, де текст є кінцевим результатом процесу мовленнєвої діяльності, що набуває певної закінченої форми (О. Кубрякова); як явище проміжного порядку між мовленням, спілкуванням, мовленнєвою поведінкою і фіксованим текстом (В. Карасик); як субстанція, яка не має чітких меж і обсягу і знаходиться у постійному русі (О. Рєвзіна) та ін. У сучасній лінгвістиці існують розбіжності й щодо розуміння поняття «дискурсивний маркер». Існує тра-

диційне «широке» тлумачення поняття як вставного слова / виразу, вигуку, модальної частки (А. Вежбицька, А. Левицький, О. Падучева, К. Менг, А. Фелен). Також дискурсивний маркер трактується як мовна одиниця, функція якої полягає у відбитті когерентного зв'язку між певним висловом у дискурсі та попереднім висловлюванням (Б. Фразер, Дж. Редкер).

Природу дискурсу, як правило, пов'язують із двома аспектами – прагматичним і когнітивним. Прагматичний аспект допомагає з'ясувати ситуацію спілкування, визначати ступінь зв'язності тексту, його комунікативної адекватності, виявляти його імплікації і пресупозиції, можливість інтерпретації, тому дискурс у цьому аспекті стосується живого мовлення; когнітивний аспект звернений до ментальності учасників комунікації, що «дозволяє зрозуміти етнографічні, психологічні, соціокультурні стратегії і тактики, а також правила породження та декодування мовлення в певних умовах, які визначають у дискурсі співвідношення загального і конкретного, нового і старого, експліцитного й імпліцитного тощо» [2, с. 10].

Конфліктна комунікація визначається рядом невідповідностей, які виникають між опонентами. Суб'єкти реалізують передачу засобами мови свого стану, використовуючи вербальні та невербальні символи [1, с. 152]. Вибір цих символів залежить від мовних реакцій сторін, їх інтенсивності, ступеня вирішення питання та пов'язаних з усвідомленням ситуації мовних маркерів («маркер – сигнал, який указує на функцію або властивість ... зазвичай позначає наявність або відсутність відмінних особливостей» [3, с. 6]). В нашій роботі дискурсивними маркерами вважаємо мовні сигнали, які актуалізують процес конфліктної діалогічної комунікації у межах певного тексту.

Мета нашої роботи полягає у встановленні стратегій конфліктності діалогічного тексту в українській мові шляхом визначення функцій дискурсивних маркерів. **Об'єктом** дослідження виступає категорія конфліктності діалогічного тексту в українській мові. **Предметом** дослідження є дискурсивні маркери як засоби реалізації конфліктності українського діалогічного тексту. В основу дослідження покладена така гіпотеза: дискурсивні маркери є одним із засобів реалізації категорії конфліктності в діалогічному тексті. Адекватна дефініція функцій дискурсивного маркера конфліктності базується на когнітивних і прагматичних принципах співвіднесеності певного інформаційного сегмента тексту з іншими елементами його структури. Необхідність подібного дослідження полягає в тому, що в ньому можуть бути визначені важливі теоретичні проблеми когнітивної та прагматичної лінгвістики, пов'язані зі стратегіями розуміння дискурсу та процесами структуризації тексту.

Джерельною базою дослідження є мовний матеріал (близько 75 конфліктів і конфліктних ситуацій), який зафіксовано у прозових творах українських письменниць Софії Андрухович, Галини Вдовиченко, Люко Дашвар, Лариси Денисенко, Ірени Карпи, Євгенії Кононенко, Тетяни Малярчук, Марії Матіос, Наталі Околітенко, Світлани Повалєвої, Ірен Роздобудько, Марії Ряполової, Марини Соколян, Людмили Таран, Галини Тарасюк та ін. Наша робота є частиною авторського дослідження мови міжособистісної конфліктної взаємодії, яке здійснюється на основі текстів художніх творів.

Дискурсивні маркери конфліктності можуть бути виражені на лінгвістичному, паралінгвістичному й екстралінгвістичному рівнях. При цьому на першому рівні проявляється конфліктогена надмірність особи, яка реалізується в особистісних і соціальних звинуваченнях опонента, самого себе, оточуючих. Другий рівень служить додатковим до мовних символів для передачі смислової інформації, що сигналізує про конфлікт. Її основу складають звуки і звукові комплекси як частина семіоризованих фізіологічних реакцій, голос з його фонацією, тон як кому-

нікативно-значущий елемент спілкування, позамовна просодіка, мовчання і паузи як частина процесу комунікації. Третій рівень також важливий для конфліктної комунікації, навіть інколи єдиним способом передачі неексплікованих смислів, які можуть не усвідомлюватися навіть самим конфліктантом. Незалежність цього рівня від семантики мови робить його унікальним каналом передачі інформації.

Лінгвокогнітивними маркерами міжособистісної конфліктної комунікації є: володіння інформацією або її відсутність, модель особистісного уявлення опонентів про ситуацію, процес і результат побудови процесу спілкування, а також «гальмування» з умовиводом з предмета повідомлення через непередбаченість до нього. Конфліктогеном і сигналом конфлікту також може бути ситуативна необхідність представляти не реальний світ, а уявний результат суб'єктивного сприйняття екстралінгвістичної ситуації, характерної для умов недостатньої інформованості. При цьому мовною реалізацією може виступати обман, приховування інформації, лестощі, чутки, домисли і т.п.

У текстах художніх творів конфліктність таких ситуацій виражається за допомогою опису сумнівів, неспокою, тривоги, розчарування, сорому, незручності, дискомфорту, констатації когнітивної неузгодженості теоретичних і практичних знань, швидкої когнітивної реакції вибору конструктивного виходу зі складної ситуації, неприйняття нової інформації, опису внутрішнього стану особистості, стриманості, відчаю, напруги у виборі реакцій. У мовному плані ці стани відображають:

1) категоричність судження, що реалізується у нав'язливих порадах, допитуванні, яке викликає «почуття провини», у різкій і необґрунтованій зміні теми, заспокоєнні запереченням, маніпулюванні, обмані, агресії: *Але вона завжди говорила щиро, навіть коли брехала* [2, с. 187], *Міша продовжував ревіти розлюченим голосом (коли так реве звір, сумнівів не залишається – зараз він когось порве на шматки)* [5, с. 50], *Я показую їм брутальний американський жест, — використовується усього один палець з п'яти, що є на руці (американці дуже практичні...)* [5, с. 25];

2) мовні елементи, які називають процес неприйняття нової інформації, на вмисне її перекручування: *розгубився; зробив вигляд, що не чув; несміливо сказав, не зреагував;*

3) речення з умовним способом дієслів у значенні категоричної вимоги: *Ти хоч світлу пам'ять Матвія Івановича не ганьбив би, сволото!* [3, с. 148];

4) риторичні звертання, що передають емоції здивування, нудьги, розгубленості, відчаю: *О небо, в яких жахливих умовах живуть ці двадцять нещасних котиків!* [8, с. 20], *Еріко, але навіщо ти це зробила, Еріко?* [5, с. 127], причому вони нерідко поєднуються з насмішкою, іронією: *Дорога моя сусідонько, я не хочу...* [8, с. 41], виявляють недружнє ставлення опонентів один до одного;

5) переривання процесу комунікації: *швидко сказав і вислизнув з кімнати, відмахнувся, відрізав і замовк, хотів спитати і не наважився, не проронив жодного слова у відповідь; Пауза. Пауза затягується... І мені здається, що життя – лише гра в пацьорки* [13, с. 6];

6) стан стресу нерідко визначають обірвані речення: *Це, певно, ти хочеш... – непевно почав Павло* [3, с. 34], *А мама? Мама би знала...* [9, с. 34], що підтверджується і описом фізіологічної реакції організму на стрес: *зблід, спохмурнів, почервонів, став білий, мов полотно;*

7) вигуківі форми для вираження здивування, нетерпіння, невдоволення: *О, Господи! Що ж тут неясного!* [4, с. 50], *Тьху на тебе!* [3, с. 59], *Тьху ти! – роздратувався Тарас Петрович* [3, с. 213], для констатації певного факту ці форми часто мають іронічне забарвлення: *Он як! – сказав тихо* [3, с. 104], передають

надзвичайно сильні емоції: *Я-а-а-а-апонський городовий... – прошепотів вражено і опустил палицю... – Я-а-а-а-а-понська мати* [3, с. 214];

8) окличні речення з погрозами, нібито «удаваними», але цілком реальними в майбутньому: *Я тобі зараз покажу, як заважати іншим спокійно спати!!!* [1, с. 124]; окличні речення, які передають різні емоції: *Але він зганьбив мене перед усім світом!... Він не міг брехати!* [9, с. 67];

9) повтор як вираз крайнього подиву, шоку: *Яка ти потвора, яка ти потвора, – крізь вуаль сліз звинувачувала вона батька... Ким треба бути, щоб таке зробити? Ким, я питаю тебе... ким треба бути* [5, с. 38–39], *Геть! Швидше геть звідси! ... Навіть як слід не попрощавшись з Апостолом, вилетіла з цього міфічного дворика, вскочила у перший-ліпший трамвай, і тільки коли за мною затріснулися двері роботи, відчула себе у безпеці <...> Геть!* [4, с. 28];

10) речення з категоричним ствердженням або запереченням, риторичні питання: *Ця ідіотка мені зраджує! Зраджує!!! І то з ким?! З ким?! ... Ти розумієш, врешті-решт?!* [4, с. 28], *Скільки можна галдіти? Я що казала? Я що казала? Рот тобі заткнути? Язик тобі вирвати? Тобі що, закон неписаний?* [1, с. 124].

На позамовному рівні маркерами конфліктної взаємодії нерідко виступають:

1) голосові характеристики, які супроводжують конфліктну комунікацію: *кричить Гаврило, питає Оксентій зі скрипом у голосі, кричав, багряніючи лицем, Мирослава лається... кричить, кричу, що чути на третій вулиці; притишив голос чоловік, відітхнув з полегкістю Бунчужний, стихлим голосом жорстко наказав;*

2) кінетичні засоби: *кинув, розвів руками, зміряв мене поглядом, вхопив мене за плечі та різко відштовхнув від сейфу, взяв бригадирку за груди; міцно, як лежачими, стиснув рукою його лікоть; він посунув на Ірину з вилами, так ніби мав її зараз узяти на зубці і кинути в саме пекло; скочив з крісла, пустивши його під двері; замахнувся кулаком на випадкового поплічника, пограв ломиком у руках, узявши руки в боки; стояв, схрестивши руки на грудях; аж підскочив від злості браток, мов ошпарений; підлетів впритул, нахилився до вчительки, посланець майже впритул наблизився до Бунчужного, отець Георгій зупинився за кілька кроків у порозі храму.*

Когнітивний аспект враховує також сценарій перебігу конфлікту, стратегії і тактики поведінки опонентів, їхні дії, результат конфліктних дій (конструктивні/деструктивні), співвіднесеність між суб'єктивними й об'єктивними сторонами конфлікту. Зокрема, стратегія боротьби реалізується у тактиці тиску (негативна особистісна оцінка ситуації, вимога, шантаж): *У колишніх хазяїв геть не було смаку* [14, с. 40], *Я дам за нього подвійну, подвійну!... ціну, тільки щоб без привида* [14, с. 40]. Жорсткі тактики поведінки можуть реалізуватися у психологічному тиску: *Усім залишатися на місцях! – зненацька, без «добридень», з порога коротко скомандувала воєнна людина зі зброєю у правій руці* [10, с. 11], *Ну добре-добре... Ці побрехеньки розкажеш, де питатимуть* [10, с. 12], фізичний вплив: *Із сусідньої кімнати хутко вбіг господар у підштанниках – і тут же був укладений на підлогу по-турецьки з вимогою не рухатись* [10, с. 11], нанесення матеріальної шкоди: *Коли в хаті все вже було перевернуто догори ногами, речі зі скринь викинуто...* [10, с. 12], блокування чужої діяльності: *Так що збирайтеся – і без лементу!* [10, с. 13]. Стратегія співробітництва має відповідні тактики – коаліція і фіксація позиції: *баба Марфа різала овочі... і мовчки скося поглядала на сусіда. Дивно, що вони так притихли* [14, с. 3].

Лінгвопрагматичні особливості конфліктів лежать у сфері ситуації мовлення між учасниками комунікації, враховують рівень комунікативної компетентності співрозмовників та обставини взаємодії. Прагматичне припущення міжособистісного конфлікту передбачає знання про лінгвістичні маркери як сценарій мов-

ленневої реакції суб'єктів, про співвіднесеність конфліктних мовних реакцій й емоційних реакцій, які складають самовизначення кожного з опонентів у конфлікті, з одного боку, і сприйняття джерел конфлікту – з іншого. Основою дослідження цих аспектів служить взаємодія мовного акту і контексту. Формантами таких станів виступають мовні маркери, серед яких:

1) лексичні та синтаксичні повтори: *Що ти верзеш? – Це не я верзу, це вона верзе* [7, с. 93], *Але з мене годі! Годі!* [13, с. 30], *Здуріла. Здуріла, бо що іншого?* [10, с. 12], *Сама поїдеш!! їдь! їдь і не вертайся!* [11, с. 64];

2) пейоративи: до цієї групи належать іменники, які характеризують «невідповідність» опонента правилам, які мають визначати морально-етичну сферу життєдіяльності особистості: гуманність, порядність, справедливість, повагу до інших людей, тактовність, культуру поведінки та мовлення; а також ті, які негативно «описують» його зовнішність та особливості прояву емоційного стану у конфлікті (*барига, лох, жора, лахудра, блін, хахаль, бардак, сволота* або *сволочь, шмаття*). Група прикметників (дієприкметників), у тому числі ужиті разом з іменниками (*кінчений (кінчений рецидивіст), сучий (сучий кар'єрист), причмелена (ви і собі якась як причмелена стали), дурний, дурнуватий, придуркуватий*, та дієслів (*прикокнути, не вертухайся, здуріти, подуріти, спаскудити, підставити, злити, кидати, пришити (може й мене... пришиєш), тицьнути (тицьнув газді Дмитрові під ніс кілька паперів), надуватися (він надувається від злості), рикати (бушував на подвір'ї і рикав, як бугай), позакладати (тобі позакладало?), утинати, брикатися, роздраконитися, совати (соватимеш в передсмертних конвульсіях ногами)*) також подають негативну характеристику ознак і дій особи;

3) інвективи: зафіксовано маркери, які зневажливо характеризують жінок: *сука (я тебе, сука, запам'ятав), курвега, курва (Курва мама ваша була!), лярва*; лексеми, пов'язані з бастардом: *ублюдок, урод* або *виродок*; скатологічні інвективи: *гівнюк і паскудник (ти просто гівнюк і дрібний паскудник), дрян'я поганая, мерзо мерзенна та паскуда паскудна*; зооніми: *рогате бидло, гадюка*; називання нечистої сили: *дідько*. Безадресні інвективи використовуються для психічної розрядки, ними послуговуються також і заради епатажу, для заповнення пауз між словами, для «підвищення» власного статусу, «авторитету»;

4) подвійне або множинне заперечення, яке є заявою про незгоду з ким-небудь, чим-небудь, протест проти чогось: *не хочу, щоб він приходив... я вже не бачу навіть цього ... я не можу вже більше читати... ; не будемо, і все... не можу наразі більше нічого сказати; не піду... не піду... не піду!... боюся!; ти нічого не тямши в архітектурі; не руйнуйте мужчин, бо вони вас не збудують*;

5) наказовий спосіб дієслів: *не теренди, не переч, лиши в спокої, замовкни*;

6) опис відповідних психоемоційних станів (тривога, роздратування, відчай, агресія, сором та ін.): *тихо звучав його надтріснутий голос, питав зі сліз'ями у голосі, звучав його печальний тихий голос, понуро буркнув ново-об'явлений Юрій, погаслим голосом озвався Юрій, зловісно притишив голос чоловік, зло наказав*;

7) констатація стверджувальним реченням: *Я хочу отримати побільше грошей і забути про все це* [7, с. 38]; *Я маю думати про живих людей* [3, с. 187], включення стверджувальних конструкцій для визначення сказаного, зробленого опонентом як невчасного, недоречно, того, що не відповідає ситуації: *Даремно ти приїхала, – мов чужим був мій голос* [2, с. 189].

Емоційно-експресивні маркери конфліктної взаємодії можуть бути представлені еквівалентами речень, неповними, неускладненими, односкладними реченнями. Такі синтаксичні структури уживаються для ствердження думки: *Аякже! Усе кину; Все. Пий каву*; для заперечення: *Це неправда!, Тільки не це!*; для передачі страждання, розгубленості, невпевненості, подиву: *Луїзо? Ти?! Ти що тут?!*;

Збожеволів!; Сука! Підстилка румунська!; Ти писала? Ти? Ти?; Я знаю! ... Заздриши! Заздриши!; Боже! Це просто кошмар!. Паравербальні засоби також є маркерами емоцій опонентів, які включають переривання комунікації, «гру», мімічний контроль, манеру мовлення, стогін. Зокрема, визначено систему засобів, які передають емоції, що відповідають жорстким тактикам конфліктної поведінки: *кричала, аж захлинаючись слиною; кричав, багрянючи лицем; від такого неочікуваного нахабства вона задихнулася, сперло їй у горлі, задихалася від нестачі повітря; а він як закричить; знову у крик; Мирослава лається... кричить; кричу, що чути на третій вулиці; заволав Юрко; зашипів гадом браток*.

Лінгвопрагматичні особливості конфліктів знаходимо й у сфері сценарію невідповідності акції і реакції суб'єктів: *грізно почав я – Марк був напрочуд спокійний; ти використовував мене – він знизав плечима; я нікуди звідси не піду – якщо ти не підеш, я викличу тих хлопців; ти не зробиш таке – зроблю* [14]. З можливих екстралінгвістичних засобів зафіксовано плач (як реакція на нервову напругу) і сміх (як засіб зняти напругу у стосунках, як іронічне ставлення до опонента, як «гра» для досягнення власної мети – «штучний сміх»): *він плакав, уткнувшись носом у мою пазуху; очі його, повні болю, гніву і сліз; усміхнувся, пильно придивляючись до співрозмовника; зареготав на всю обору Бунчужний та ін.* Стадія завершення конфлікту нерідко включає речення, в яких присутні етикетні форми вибачення: *Пробач мені, Юрку!... – говорила щиро* [2, с. 187], стверджувальні речення: *Краще вже сидіти тут. Краще вичікувати. Я вичікую.* [1, с. 124], *Я аналізую... – заговорила так старанно спокійно, що і мед так не летить* [3, с. 26], речення з дієсловами в наказовому способі, але зі значенням побажання, поради: *«Ходімо», – сказала Марія, беручись за ручку дверцят...* [2, с. 88].

До невербальних ознак конфлікту в цих випадках можна віднести почервоління або збліднення обличчя, недружній погляд, скутість, загальмованість рухів: *мимоволі озирнувся до натовпу, збентежено роззирнувся, обидва пристрасно замотиляли головами, я затулила вуха; відповів юнак, відвертаючи від панотця зблідле лице; чоловік пройшовся кімнатою; він то нервово ходив, то враз зупинявся; Теофіла стояла посеред хати, стискаючи руку старшого сина; юнак рвучко повернувся і вийшов із церкви, шарпнувся бігти, так і зосталась стояти посеред хати із розплетеним волоссям, тихо м'яв у руках капелюх, сидів зі складеними під себе ногами й дивився в підлогу, стояв коло самих дверей і м'яв капелюх, голова з дільничним почухали потилиці; завмер, чекаючи на удар; завмер, зляканий власною брутальністю; цигани принишкли – причаїлися, завмерли від страху; руки дрібно тремтіли*.

Отже, дискурсивні маркери утворюють окрему групу мовних одиниць – носіїв особливого, процедурного значення, сутність якого виявляється при співвіднесенні висловлювання, яке містить дискурсивний маркер, з іншими висловлюваннями або сегментами конфліктної комунікації, розташованими контактено або дистанційно щодо вислову. Реалізація лінгвопрагматичного аспекту пов'язана з мовним вираженням конфлікту і здійснюється в залежності від носія конфлікту як суб'єкта мовлення, адресата мовлення, від його лінгвопрагматичного припущення, від ситуації спілкування як джерела конфлікту, від умов комунікації, від рівня комунікативної компетентності опонентів. Основою дослідження лінгвопрагматичних особливостей конфлікту служить взаємодія мовного акту і контексту. Стратегія вживання мовцем конфліктних маркерів фокусує увагу опонента на найбільш вагомих сегментах інформації, що полегшує процедуру відбору ключової у даному контексті інформації. У площині когнітивної моделі розподілу інформації дискурсивні маркери реалізують стратегії встановлення дискурсивної межі, виступаючи сигналами розрізнення конфліктної теми і другорядних інформацій-

них блоків діалогу. На прагматичному рівні дискурсивні маркери сигналізують про причинні та зіставні прагматичні зв'язки між репліками опонентів.

Бібліографічні посилання

1. **Белоус Н. А.** Функциональные особенности конфликтного дискурса / Н. А. Белоус // Знание, понимание, умение. – 2008. – № 4. – С. 152–157.
2. **Денисова С. П.** Дискурс у сучасних комунікаційних системах / С. П. Денисова // Дискурс у комунікаційних системах. – К., 2004. – С. 5–14.
3. **Каменский М. В.** Социолінгвістическа парадигма дискурсивних маркерів : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.19 / М. В. Каменский. – Ставрополь, 2007. – 19 с.

Джерела фактичного матеріалу

1. **Андрухович С.** Сьомга / Софія Андрухович. – К. : Нора-Друк, 2007. – 352 с.
2. **Вдовиченко Г.** Тамдевін / Галина Вдовиченко. – К. : Нора-Друк, 2009. – 234 с.
3. **Дашвар Люко.** Молоко з кров'ю / Люко Дашвар. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2008. – 272 с.
4. **Демська Л.** Місто в тіні / Леся Демська. – К. : Смолоскип, 2000. – 208 с.
5. **Денисенко Л.** Забави з плоті та крові / Л. Денисенко. – Л. : Кальварія, 2006. – 192 с.
6. **Карпа І.** 50 хвилин трави / Ірена Карпа. – Харків : Фоліо, 2004. – 45 с. – Режим доступу : http://chtyvo.org.ua/authors/karpa/50_khvylyn_travy
7. **Кононенко Є.** Ностальгія / Євгенія Кононенко // Кур'єр Кривбасу. – 2003. – № 158 (січень). – С. 91–134; № 159 (лютий). – С. 70–113.
8. **Малярчук Т.** Говорити / Тетяна Малярчук. – Харків : Фоліо, 2007. – 187 с.
9. **Матіос М.** Майже ніколи не навпаки / Марія Матіос. – Львів: ЛА «Піраміда», 2007. – 176 с. – Режим доступу : http://lib.mn/blog/mariya_matiyos/95557.html
10. **Матіос М.** Москалиця. Мама Маріца – дружина Христофора Колумба / Марія Матіос. – Львів, 2008. – 112 с. – Режим доступу : <http://lib.mn/blog/mariyamatiyos>
11. **Околітенко Н.** Рось-Марія / Н. Околітенко // Дзвін. – 2002. – № 5–6. – С. 63–109.
12. **Поваляєва С.** Екзгумація міста / С. Поваляєва. – Л. : Кальварія, 2006. – 160 с.
13. **Роздобудько І.** Гра в пацьорки / Ірен Роздобудько. – К. : Нора-Друк, 2009. – 240 с. – Режим доступу : http://www.lib.mn/blog/iren_rozdobudko/140877.html
14. **Ряполова М.** Звідки беруться янголи / Марія Ряполова // Український Фантастичний Оглядач. – Львів, 2009. – № 1 (1). – С. 40–43.
15. **Тарасюк Г.** Храм на болоті: новочасна притча / Галина Тарасюк. – Режим доступу : http://chtyvo.org.ua/Tarasiuk/Khram_na_boloti/

Надійшла о редколегії 23.02.13